

УДК: 81'37:811.161.

О. І. Панченко

Е. И. Панченко

O. I. Panchenko

*Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара
Днепропетровский национальный университет имени Олеся Гончара
Oles Honchar Dnipropetrovsk National University*

**КОНЦЕПТ «ЖИТЛО» В АНГЛІЙСЬКІЙ ЛІТЕРАТУРІ
КОНЦЕПТ «ЖИЛЬЕ» В АНГЛІЙСКОЙ ЛИТЕРАТУРЕ
CONCEPT «DWELLING» IN THE ENGLISH LITERATURE**

Розглянуто поняття концепту взагалі та художнього концепту зокрема. Підкреслено важливість концепту «Житло» для англійської літератури. Мета статті – дати опис вербальних засобів створення цього художнього концепту. Вербалізацію художнього концепту проілюстровано твором А. Кроніна «Замок Броуді». Концепт «Житло» має складну ядрено-польову прошаркову структуру. Структура концепту включає ядро, яке представлено у вигляді комплексу словникових дефініцій, і когнітивний простір. При описі головного персонажу твору Броуді та його будинку ключовим словом є слово «hard». Велику роль у зображенні Броуді відіграють певні образні асоціації. Дослідження лінгвокультурологічного поля «будинок/житло» в когнітивному аспекті дає змогу уточнити, як відображається в лінгвокультурах вказаного поля здійснювана людиною категоризація світу; вивчити особливості діяльності мовного колективу у цій сфері через її мовне представлення і об'єднати власне лінгвістичне дослідження з вивченням відповідної предметної галузі, що відображена свідомістю і зафіксована на лексико-семантичному рівні. Таким чином, когнітивний підхід до дослідження лінгвокультурологічного поля «будинок/житло» дає змогу виявити особливості досвіду діяльності англійської мовної спільноти у сфері формування моделі англійського житла і його лінгвістичного представлення, провести деякі паралелі з аналогічною діяльністю російської/української мовної спільноти.

Ключові слова: концепт, художній концепт, житло, Арчибальд Кронін, «Замок Броуді».

Рассмотрены понятия концепта вообще и художественного концепта в частности. Подчеркнута важность концепта «Жилище» для английской литературы. Цель статьи – дать описание вербальных средств создания этого художественного концепта. Вербализация художественного концепта проиллюстрирована произведением А. Кронина «Замок Броуди». Концепт «Жилище» имеет сложную ядрено-полевою слоистую структуру. Структура концепта включает ядро, которое представлено в виде комплекса дефиниций, и когнитивное пространство. При описании главного персонажа произведения Броуди и его дома ключевым словом является слово "hard". Большую роль в изображении Броуди играют определенные образные ассоциации. Исследование лингвокультурологического поля «дом / жилье» в когнитивном аспекте позволяет уточнить, как отражается в лингвокультурах указанного поля осуществляемая человеком категоризация мира; изучить особенности деятельности речевого коллектива в этой сфере с помощью ее языкового представления и объединить собственно лингвистическое исследование с изучением соответствующей предметной области, отраженной сознанием и зафиксированной на лексико-семантическом уровне. Таким образом, когнитивный подход к исследованию лингвокультурологического поля «дом / жилье» позволяет выявить особенности опыта деятельности английской языковой общности в сфере формирования модели английского жилья и

его лингвистического представления, провести некоторые параллели с аналогичной деятельностью русского / украинского языкового сообщества.

Ключевые слова: концепт, художественный концепт, жилье, Арчибальд Кронин, «Замок Бродиди».

The notion of concept in general and artistic concept in particular are discussed. The importance of the concept of "dwelling" for the English literature is stressed. The purpose of the article is the description of verbal means of creating this artistic concept. Using methodology of cognitive linguistics, cognitive semantics, the approaches are in process specified to the ways of concepts' studying; the structure of concept and its determinations existing in modern science are analysed, as well as the phenomenon «concept» is separated from contiguous notions and terminological synonyms. The field approach is grounded to the analysis of concepts; the principles of conceptual analysis are foreshortened in a semantic field. Based on the forming meanings the content of the concepts determined. The sense filling of the concept is exposed in the nuclear planes and on the peripheral areas within the limits of the semantic fields. In this connection the typical and nationally-specific semantic constituents of explored concepts of the noted ethnic associations are found out. Verbalization of the artistic concept is illustrated by the novel by Cronin *The Hatter's Castle*!. The concept of "Dwelling" is a complex nuclear field layer structure. The structure which includes a core concept, which is represented as a set of definitions, and cognitive space. In describing the main character and his house the keyword is the word «hard». In the image of Broudie, figurative associations play an important role. The research of linguistic and cultural fields "house / home" in the cognitive aspect allows us to specify how linguocultureme is displayed in the specified field carried by human categorization of the world; explore the features of a linguistic community in this area because of its linguistic representation and combine their own linguistic study on appropriate subject area that reflects consciousness and is recorded on lexical-semantic level. Thus, the cognitive approach to the study of linguistic and cultural fields "house / home" enables us to identify the particular experience of the English language community in forming a model home and its English linguistic representation, to some parallels with similar activities of Russian / Ukrainian language community.

Keywords: concept, concept art, dwelling, Archibald Cronin, «The Hatter's Castle».

Статтю написано у руслі актуальних сьогочасних досліджень, оскільки концепт «Житло» традиційно є одним з найважливіших лінгвокультурологічних концептів для англійської спільноти і ступінь його висвітлення в теоретичній літературі наразі є недостатнім. Увагу лінгвістів привертають, насамперед, основні, «базові» концепти, які найтісніше пов'язані з культурою народу й найяскравіше відбивають специфіку його мовної свідомості. У своїх роботах провідні науковці в галузі когнітивної лінгвістики розробляють методики концептуального аналізу, подають інтерпретації багатьох соціально значущих концептів, зокрема, просторових, часових, ціннісних. У нашому дослідженні ми дотримуємося поглядів В. І. Карасика, С. О. Аскольдова, М. М. Болдирева та інших дослідників [1–4]. Знайомство з їхніми працями свідчить, що доцільним є застосування їх принципів розгляду концепту до художнього концепту «Житло» в англійській літературі.

Мета статті – дати опис вербальних засобів створення цього художнього концепту. Проведений аналіз дав змогу зрозуміти, що концепт «житло» є значно ширшим феноменом, ніж «поняття», лексичне значення представляє лише частину концепту, забезпечуючи при цьому найкращий доступ до його змісту. Концепт «Житло» має складну ядерно-польову прошаркову структуру. Структура концепту включає ядро, яке представлено у вигляді комплексу дефініцій, і когнітивний простір, який визначається як асоціативно-тематичне поле концепту.

Лінгвокогнітивний і лінгвокультурний підходи до розуміння концепту взаємодоповнюють один одного: лінгвокогнітивний концепт репрезентує напрямок від індивідуальної свідомості до культури, а лінгвокультурний – передбачає напрямок від культури до індивідуальної свідомості. Інакше кажучи, концепт, як ментальне утворення у свідомості індивіда, є виходом на концептосферу соціуму, тобто зрештою, на культуру, а концепт, як одиниця культури, є фіксацією колективного досвіду, що стає надбанням індивіда (В. І. Карасик). Оскільки концепт зазвичай відтворюється зі сліду, залишеного ним у класичних зразкових текстах, у роботі здійснено концептуальний аналіз понятійних значень і смислів концепту «Дім», відображених у художньому мовленні письменників-класиків. Концепт «Дім» є важливою частиною багатьох творів англійської літератури («Bleak House» («Холодний дім») Ч. Діккенса, твір Д. Дюмор'є «Ребекка», де дія пов'язана з маєтком Мендерлі, без якого духовно гине головний герой. Побудова дому стає причиною кохання і смерті героїв «Саги про Форсайтів» Дж. Голсуорсі. Цей список можна продовжувати, але у цьому дослідженні ми зосередимо увагу на відомому романі А. Д. Кроніна «Hatter's Castle» («Замок Броуді»).

Роман «Hatter's Castle», виданий у перекладі під заголовком «Замок Броуді», був першим художнім твором лікаря, доктора медицини, Арчибальда Джозефа Кроніна (Cronin Archibald Joseph). «Мій дім – моя фортеця» – це англійське прислів'я відоме дуже добре. І дізнатися таємниці англійського дому, побачити «невідомі світові сльози» мало кому вдасться. Будинок Джеймса Броуді став не фортецею, а перетворився для членів його родини у справжню тюрму. У романі подано детальний опис цього будинку, який займає майже 3 сторінки:

This was a singular dwelling. In size it was small, of such dimensions that it could not have contained more than seven rooms; in its construction solid, with the hard stability of new grey stones; in its architecture unique. Дом этот представлял собой своеобразное сооружение. Небольшой, таких размеров, что в нем могло быть не более семи комнат, но массивный, из серого камня, поражающий суровой тяжеловесностью и совершенно необычайной архитектурой (Переклад М. Е. Бабкіної).

У старовинному містечку Лівенфорд живе торговець капелюхами Джеймс Броуді і його сім'я – дружина, син, дві дочки і стара мати. Тепло весни, тріумфуючі звуки і яскраві фарби майже не проникають у «замок» Броуді. Там все приглушено, пригнічено і забито, бо над усім і в усьому панує одна похмура і нищівна сила – воля Джеймса Броуді. Щонайменша спроба протистояти цій силі породжує серйозні конфлікти, призводить до катастрофи. Свідомість власної «величі» породжує у Броуді відчуття безкарності і упевненість у тому, що йому все дозволено. Вдома він деспот і тиран. За межами дому це гордовита і груба людина, яка дивиться зверхньо на своїх співгромадян, зневажає, за рідким винятком, своїх покупців і тероризує людей, що займають нижче суспільне положення. Назва роману «Hatter's Castle» – «Замок торговця капелюхами» – звучить дещо незвично (мабуть, тому і виник при перекладі роману російською мовою не зовсім точний варіант – «Замок Броуді»). Тим часом у заголовку роману закладено важливий сенс. Зближення настільки далеких понять, як «замок» і «торговець капелюхами», що належать до різних сфер суспільного життя, підкреслює безглуздість претензій Броуді на аристократизм, розкриває його непомірну пихатість і гордість. У той же час заголовок «Hatter's Castle» викликає цілий ряд додаткових асоціацій. Вони пов'язані з популярними в Англії приказками. Одна з них – *mad as a hatter* («що зовсім збожеволів»), інша – *to build castles in the air* («будувати повітряні

замки») – підсилюють думку про безумну і невинувдану гординю Броуді, про ілюзорність його величї. Третя приказка: *my house is my castle* («мїй будинок – моя фортеця») – натяк на свавїлля і деспотизм власника «замка», людини-власника, який відчуває себе у своєму будинку необмеженим володарем. Усі ці додатковї асоціації підкреслюють утілену в назві роману думку, подїбно до того, як новї штрихи, лягаючи на малюнок, роблять його яскравїшим і опуклим.

Кронїн назвав свій роман «трагїчною повїстю про егоїзм і жорстоку гординю». Це насправдї трагїчна повїсть, і трагїзм її тим глибше, що егоїзм і зарозумїлїсть цього середнього англїйського буржуа виявляються не просто його індивідуальними якостями, але обумовлені самою соціальною дійсністю: вони природно зростають на ґрунті станових і національних забобонів суспїльства, де гідність людини вимїрюється перш за все знатністю і багатством, а стосунки між людьми складаються як стосунки суперництва і конкуренції. Ось чому це суспїльство в цілому терпимо ставиться до витївок Броуді. Жахливїсть його вчинків, виявляється, сповна укладається в норми поведїнки там, де сила і багатство поважаються як чесности. Він навіть користується заступництвом місцевої знатї, яка вважає його забавним оригіналом. Лише коли справи Броуді приходять у занепад, і його підприємство, не витримавши конкуренції, зазнає краху, ставлення до нього змінюється: він стає предметом кепкувань і обережних знущань. У «Замку Броуді» гуманїстична ідея затверджується, в основному, через заперечення усього, що, на думку автора, заважає фізичному і духовному розвитку людини, пригнїчує і спотворює людську особу.

Про важку, похмуру вдачу говорить і зовнїшність Броуді, досить детально змальована при його першїй появі:

«He was an enormous man, over six feet in height and with the shoulders and neck of a bull. His head was massive, his grey eyes small and deep set, his jaw hard and so resolutely muscular that as he chewed, large firm knobs rose up and subsided rhythmically under the smooth brown jowl. The face itself was broad and strong and would have been noble but for the insufficient depth of the forehead and the narrow spacing of the eyes. A heavy brown moustache covered his upper lip, partly hiding the mouth; but beneath this glossy mask his lower lip protruded with a full and sullen arrogance.»

Якщо порівняти опис самого Броуді та його будинку, то ключовим словом тут буде слово «hard»: *hard stability of new grey stones, his jaw hard*. Велику роль у зображенні Броуді відіграють певнї образнї асоціації. Броуді величезний, як бик; у гнїві він нагадує лева. Його непохитна воля, так само, як і його могутня фігура і тверда, упевнена рука, порівнюються із скелею, об яку розбиваються хвилї опору, засудження, кепкувань. Риси обличчя Броуді, коли він звертається до непокірної дочки, здаються висїченими з гранїту. Зазнавши краху і ставши простим службовцем, він дивиться на чиновників «*очима дикого звїра, зламаного проти волї, але ще лютого*».

В уподїбненні провінційного торговця могутньому феодаловї і монарховї ми на мить відчуваємо деякий відтїнок іронїї. Проте безглуздїсть подїбного зіставлення не робить Броуді смїшним: він дуже похмурий, аби викликати смїх. Швидше, він страшний у своїй претензїї на велич. Коли ж, одурманений вином і власною пихатою уявою, Броуді відчуває себе свого роду богом, тоді як насправдї він втратив усе і стоїть на краю соціальної загибелї, – у цей момент ситуація стає по-справжньому трагїчною. Усі ці образи, то високї, величнї, то бїльш нїкчемнї, створюють в їх органічній сукупності складний і багатогранний характер, малюють людину незвичайну, але понївечену дикими суспїльними забобонами.

Опис будинку Броуді подано на початку роману. Вигляд цієї масивної, похмурої споруди, ця безглузда і відштовхуюча імітація феодального замку, метафорично виражає особу його власника. У той же час тут закладено і глибший сенс. Зубчастий парапет створює, так би мовити, важкий ланцюг, що скував увесь будинок, вузькі віконця башти, вузькі входні двері, *«вельми негостинні на вигляд, схожі на вороже стислий рот»*, вузькі вікна, які *«неохоче пропускали світло і приховували від сторонніх очей внутрішність житла»*, нарешті, єдина прикраса двору – маленька мідна гармата між двома симетричними купками ядер – усе це створює уявлення про фортецю, про в'язницю і в той же час говорить про ворожу і неприродну ізоляваність від зовнішнього світу людей, що живуть тут. Не даремно в кінці говориться, що в безглуздій подібності будинку було *«щось таке, від чого завмирав сміх, – щось глибоко приховане, збочене, таке, що здавалося усім... потворністю, втіленим порушенням гармонії»*.

Іншим виглядає «замок» Броуді в другій частині роману, коли Броуді дізнався, що поряд з його лавкою відкривається магазин небезпечного і сильного конкурента. Розпалений вином, упиваючись свідомістю своєї могутності і невразливості, він відправився додому. *«Перед своїм будинком він зупинився. Сніговий покрив одягнув будинок якоюсь брехливою величчю, пом'якшував різкі лінії, приховував жорсткі і незграбні контури... отже перед очима п'яного Броуді його будинок височів масивний, величний, малюючись на матово-сірому фоні неба і немов виривав у безкінечність»*. «Брехлива велич» – така основна думка, озвучена в цих рядках; і вона поширюється також на самого Броуді. Таким чином, ми бачимо в описі будинку і його власника значну подібність та взаємозв'язок. Гине Броуді – і з ним гине його будинок, його фортеця.

Таким чином, можна зробити висновки, що дослідження лінгвокультурологічного поля «будинок/житло» в когнітивному аспекті дає змогу уточнити, як відображається в лінгвокультурах вказаного поля здійснювана людиною категоризація світу; вивчити особливості діяльності мовного колективу у цій сфері через її мовне представлення, і об'єднати власне лінгвістичне дослідження з вивченням відповідної предметної області, що відображена свідомістю і зафіксована на лексико-семантичному рівні.

Бібліографічні посилання

1. **Аскольдов С. А.** Концепт и слово / С.А. Аскольдов // Русская словесность. От теории словесности к структуре текста: Антология. – М. : Знание, 1997. – С. 267–279.
2. **Болдырев Н. Н.** Концепт и значение слова / Н. Н. Болдырев // Методологические проблемы когнитивной лингвистики. – Воронеж, 2001. – 235 с.
3. **Карасик В. И.** Культурные доминанты в языке / В. И. Карасик // Языковая личность: культурные концепты. – Волгоград; Архангельск, 1996. – 356 с.
4. **Павлюченко И. П.** Концептуальная организация художественного текста эмотивной языковой личностью / И.П. Павлюченко // Филология и культура : матер. III Междунар. конф. – Тамбов, 2001. – Ч. 1. – С. 39–41.

Надійшла до редколегії 08.11.2015